

УДК 347.439.5:343.2:340.5

К. Р. Петренко

здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ДАВНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено дослідженню поняття давності, основних ознак давності, що притаманні як кримінальному, так і цивільному праву. Проведено порівняння давності в кримінальному та цивільному праві. У цивільному праві давність — це вплив визначеного строку з додержанням умов, встановлених законом, який має наслідком набуття, зміну або припинення цивільних прав та (або) обов'язків. У кримінальному праві давність звільняє засудженого від кримінальної відповідальності та від відбування покарання.

Ключові слова: давність, давність у кримінальному праві, давність у цивільному праві.

Постановка проблеми. Давність в українському праві є одним із важливих феноменів, оскільки відображає вплив часу на юридичні відносини.

Більше століття тому російський правознавець А. Д. Любавський зазначав, що «давність допускається всіма законодавствами цивілізованих народів, і тому має, можна сказати, світове значення для роду людського» [10, с. 115].

Відомий філософ Августін Аврелій стверджував, що строки давності базуються на давньому принципі: «все незмінне краще того, що змінюється», а Д. І. Мейер говорив, що «давність — різна, дивлячись по тому, до якого права відноситься, так що не можна уявляти загальну теорію про давність» [7, с. 356].

Оскільки давність має міжгалузевий характер, тобто фігурує як у галузях приватноправового (цивільне право), так і публічно-правового характеру (кримінальне, кримінально-процесуальне право), остільки доцільним вважається проведення порівняльно-правового аналізу давності у цивільному та кримінальному праві з метою з'ясування теоретичного та практичного значення застосування положень чинного законодавства у цій сфері.

Постановка завдання. У даному дослідженні необхідним вважається також визначення загальноправових істотних ознак давності — як у кримінальному, так і у цивільному праві. Для цього буде досліджено поняття та значення давності, а також вплив строку давності на відповідні правовідносини у кримінальному та цивільному праві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Свій розвиток ідеї про давність у кримінальному праві отримали у працях радянських вчених —

Н. Д. Дурманова, С. Т. Келіної, М. Я. Мшвенієрадзе та інших. У цивілістиці давність та її строки досліджувались такими вченими, як В. П. Маковій, В. В. Луць та ін. У 2003 році, ще до набуття чинності Цивільним кодексом України, В. І. Цікалом було захищено кандидатську дисертацію на тему «Давність у цивільних відносинах». З того часу відсутні будь-які фундаментальні дослідження давності як правової категорії та, зокрема, порівняльно-правові дослідження давності у кримінальному та цивільному праві.

Виклад основного матеріалу. В. В. Скібіцький стверджував, що «давність — це вплив певних, вказаних у законі строків, що усувають кримінальну відповідальність за вчинений злочин або відбування засудженим покарання, призначеного невиконаним вироком» [12, с. 184].

Ю. М. Ткачевський визначає давність як «вплив певних строків, що виключають при наявності вказаних у законі обставин кримінальну відповідальність (засудження) або виконання призначеного судом покарання» [8, с. 112].

Таким чином, у кримінальному праві давність звільняє засудженого від кримінальної відповідальності та від покарання. Кримінальна давність закріплює на законодавчому рівні правомірність непокарання осіб, які вчинили злочин і не були притягнуті до відповідальності чи не були покарані протягом встановленого законом строку.

Суд у кримінальному процесі застосовує давність залежно від особливостей справи, пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин та поведінки обвинуваченого. Звільнення від кримінальної відповідальності — це відмова держави (її компетентних органів) від засудження особи, що вчинила злочин, та застосування до неї кримінально-правових засобів примусового характеру.

Російський вчений-криміналіст М. С. Таганцев вказував, що за умови існування давності притягнення до кримінальної відповідальності, призначення у таких випадках покарання є непотрібним і недоцільним — з одного боку, а з іншого — через процесуальні труднощі неможливе відновлення подій минулого, внаслідок чого кримінальне переслідування перетворюється у даремну трату зусиль держави [12, с. 380].

Матеріально-правовою підставою застосування давності у сучасному кримінальному праві вважається істотне зменшення суспільної небезпечності вчиненого злочину внаслідок того, що сплинув значний проміжок часу.

Доцільність звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності з погляду кримінального процесу та криміналістики пояснюється тим, що внаслідок свого негативного впливу на докази тривалий проміжок часу від моменту вчинення злочину істотно перешкоджає, а інколи й унеможливує успішне розкриття та розслідування злочину, об'єктивний розгляд кримінальної справи у суді.

Варто зазначити, що існує кілька визначень давності притягнення до кримінальної відповідальності:

1) це закінчення вказаних у кримінальному законі строків після вчинення злочину, внаслідок чого особа, що його вчинила, звільняється від кримінальної відповідальності;

2) це проміжок визначеного законом строку, що минає з моменту вчинення злочину і до моменту призначення покарання [13, с. 270].

С. І. Зельдов писав, що тривалість строку давності за загальним правилом повинна бути не меншою сумарного строку покарання за відповідний злочин і передбаченого законом строку погашення судимості за нього [6, с. 61].

Однак деякі вчені вважають, що визначити строк давності фактично неможливо. Так, С. В. Маліков, стверджує, що «знайти однозначне вирішення питання про розмір строку давності та його співвідношення з іншими строками (позбавлення волі, погашення судимості) практично неможливо, воно повністю належить сфері кримінальної політики» [8, с. 80].

Вважаємо, що саме така точка зору є найбільш прийнятною. Адже які б строки давності не пропонували вчені, все одно законодавець визначає їх на власний розсуд.

Початок строків давності визначається Кримінальним кодексом України (далі — КК України) — «з дня вчинення нею злочину». Так, чинне українське законодавство у ст. 49 КК України встановлює, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

- два роки — у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;
- три роки — у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі;
- п'ять років — у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- десять років — у разі вчинення тяжкого злочину;
- п'ятнадцять років — у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

У чинному КК України для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності необхідно визначити наявність таких обставин, встановлених у законі:

- 1) закінчення встановлених законом строків;
- 2) відсутність обставин, які порушують перебіг строків давності (їх зупиняють або переривають) [1, ст. 49].

За умови, що вплив строку давності не був порушений, перебіг строків давності виключає кримінальну відповідальність. Згідно з українським законодавством, перебіг давності зупиняється, якщо винна особа ухиляється від слідства чи суду (ч. 2 ст. 49 КК України) та переривається, якщо особа, що винна, вчинила новий злочин до спливу передбаченого законом строку (ч. 3 ст. 49 КК України). У даному випадку ухилення від суду — це умисні дії особи для уникнення від кримінальної відповідальності, наприклад, втеча після пред'явлення обвинувачення, недотримання умов запобіжного заходу, переховування від правоохоронних органів та слідства, зміна місця проживання, зміна документів, які посвідчують особу.

Упродовж часу, коли особа ухилялась від слідства чи суду, перебіг строку давності притягнення до кримінальної відповідальності зупиняється на весь цей період. Він поновлюється у разі, якщо особу знайдено чи вона самостійно з'явилась із зізнанням, і підсумовується з часом, який сплинув до моменту ухилення від слідства чи суду.

У зв'язку з цим необхідно розглянути, як на практиці застосовуються строки давності та які правові підстави необхідні для застосування ст. 49 КК України. Для цього ми проаналізуємо два приклади з практики Київського районного суду м. Одеси.

1. Ухвалою від 21.12.2015 р. суд звільнив громадянина С. від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Так, 24.11.2012 р. С. завдав навмисні тілесні ушкодження колишній дружині А. внаслідок раптово виниклого конфлікту. Досудове слідство кваліфікувало дії С. за ч. 2 ст. 125 КК України — умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я. Висновок судово-медичної експертизи підтвердив наявність у потерпілої легких тілесних пошкоджень. Обвинувачений свою вину не визнав і подав до суду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, яке суд задовольнив.

Своє рішення суд аргументував наступним чином. С. вчинив злочин, передбачений ч. 2 ст. 125 КК України. Згідно з класифікацією злочинів, встановлених ст. 12 КК України, ці дії відносяться до злочинів невеликої тяжкості, строк давності яких за ч. 2 ст. 49 КК України становить три роки. Оскільки правопорушення, вчинене С., відбулося 24.11.2012 р., то на момент судового розгляду з вказаної події пройшло більше трьох років. Суд встановив, що для застосування дії статті 49 КК України відносно С. були такі правові підстави: вплив встановлених ст. 49 КК України строків давності, відсутність обставин, що порушують їх перебіг, згода обвинуваченого на звільнення від кримінальної відповідальності з цієї підстави [16].

2. Ухвалою від 15.05.2014 р. року встановлено, що 19.02.2007 р. громадянин П. надав підроблену довідку ПП «Діал» про розмір заробітної платні до ПАТ КБ «Банк» для отримання кредиту в розмірі 12 647,13 доларів США або 63 868 грн. на придбання автомобілю. Вказаними діями обвинувачений П. скоїв кримінальне правопорушення, передбачене ст. 358 ч. 4 КК України — використання завідомо підробленого документа. П. звернувся до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, яке суд задовольнив.

Санкція ч. 4 ст. 358 КК України передбачає покарання у вигляді обмеження волі на строк до двох років. Згідно з ч. 2 ст. 12 КК України даний злочин відноситься до категорії злочинів невеликої тяжкості. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 49 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину минуло три роки у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі. Оскільки на момент винесення рішення термін давності вплив, суд звільнив П. від кримінальної відповідальності, а кримінальне провадження закрит [15].

Як вбачається з наведених прикладів, саме час зміцнює сформовані відносини, надаючи їм юридичної сили. Згідно зі ст. 49 КК України після закінчення встановленого строку давності особа не може бути піддана кримінальній відповідальності і має бути звільнена судом від неї. Вказане є правовими наслідками впливу строку давності у кримінальному праві.

У цивільному праві давність є узаконенням фактичного стану здійснення чи нездійснення відомих прав після закінчення встановленого законом часу. Професор І. Є. Енгельман визначав, що «давність — дія, що приписується у законах сплину строку часу по відношенню до набуття або втрати будь-якого права» [5, с. 111].

Відомий цивіліст Д. І. Мейер, стверджував, що «давність уявляється сукупністю різних установ, між якими загальне лише одне — це поняття про значення часу для юридичних відносин» [7, с. 356].

У цивільному праві закінчення визначеного періоду часу за певних умов перетворює фактичне відношення у юридичне, тобто легалізує факт. Відтак, ми можемо сказати, що давність у цивільному праві — це сплив визначеного строку з додержанням умов, встановлених законом, який має наслідком набуття, зміну або припинення цивільних прав та (або) обов'язків.

Необхідно зазначити, що у цивільному праві, на відміну від кримінального, виділяють кілька видів давності: позовна, набувальна та давність примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку.

Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) у ст. 253 закріплює, що перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. Натомість, у кримінальному праві України, як зазначалось вище, початок строків давності починається з дня вчинення особою злочину [3, ст. 253].

Відповідно до ст. 261 ЦК України початок перебігу позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила [3, ст. 261]. Перебіг позовної давності за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, починається від дня припинення насильства. Перебіг позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину починається від дня, коли почалося його виконання. У разі порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи позовна давність починається від дня досягнення нею повноліття. За зобов'язаннями з визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається із закінченням строку виконання.

У цивільному праві, наприклад, для перебігу строку позовної давності необхідно існування реальної можливості для позивача пред'явити позов. Якщо будь-які обставини перешкоджають цьому (непереможна сила, знаходження позивача або відповідача у складі Збройних сил, переведених на воєнний стан), то перебіг строку позовної давності зупиняється доти, доки існує зазначена обставина.

Стаття 267 ЦК України встановлює наслідки спливу позовної давності: 1) особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності; 2) заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності; 3) позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення; 4) сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є під-

ставою для відмови у позові; 5) якщо суд визнає поважними причини пропуснення позовної давності, порушене право підлягає захисту.

Так, Київський районний суд м. Харкова звернув увагу на застосування строку позовної давності у кредитних правовідносинах. У провадженні суду перебували матеріали цивільної справи за позовом ПАТ «Банк» до Особи_1 про стягнення заборгованості.

Позивач просив стягнути з відповідача заборгованість за кредитним договором від 16.05.2007 р. у розмірі 2 610, 30 грн. та судовий збір у сумі 214, 60 грн., оскільки в добровільному порядку кредит не погашається. Відповідач в судове засідання не з'явився, направив до суду заяву, в якій просив у задоволенні позову відмовити, прийнявши до уваги встановлені законом строки позовної давності.

Відповідно до ст. 257 ЦК України, якою встановлено строки позовної давності тривалістю у три роки, судом було відмовлено ПАТ «Банк» у задоволенні позовної заяви на підставі пропусчення строків позовної давності. Ухвалою апеляційного суду Харківської області від 25.10.2013 р. рішення суду першої інстанції було залишене без змін [17].

У Дзержинському районному суді м. Харкова розглядалась цивільна справа за заявою КП «Харківські теплові мережі» про видачу судового наказу про стягнення з Особа_1 заборгованості за опалення за період з 01.06.2003 р. по 30.09.2012 р. у розмірі 13744, 62 грн. Ухвалою від 23.03.2012 р. відмовлено у прийнятті заяви про видачу судового наказу, оскільки існує спір про право, а саме: загальний строк позовної давності. Четвертого грудня 2012 р. ухвалено заочне рішення про задоволення позовних вимог в повному обсязі. Ухвалою від 11.03.2013 р. задоволено заяву відповідача про перегляд заочного рішення через неналежне повідомлення відповідача про час розгляду справи. Рішенням від 18.03.2013 р. частково задоволено позовні вимоги в частині стягнення заборгованості за період з 30.09.2009 р. по 30.09.2012 р. у розмірі 6093, 80 грн., в іншій частині відмовлено в задоволенні позовних вимог у зв'язку із застосуванням строку позовної давності [17].

Висновки. Зважаючи на викладене вище, слід виділити кілька істотних ознак давності, що мають значення для її застосування у цивільному та кримінальному праві.

По-перше, це умови перебігу строків давності та наявність обставин, які впливають на це. Якщо будь-яка обставина чи дія істотно порушують необхідний стан, то перебіг строків давності зупиняється або переривається — залежно від характеру такої обставини.

По-друге, перебіг строку давності починається з настання дії або події, прямо вказаної у КК України чи ЦК України відповідно. Так, наприклад, згідно зі ст. 535 КПК України вирок, судове рішення, що набрало законної сили, якщо інше не передбачено цим кодексом, звертається до виконання не пізніше як через три дні з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної чи касаційної інстанції або Верховного Суду України. У випадку, якщо з якихось причин (втрата виконавчого листа), набравши

законної сили, вирок суду тривалий час не приводиться до виконання, починає спливати термін давності обвинувального вироку суду, але таке положення, по суті, є протиправним [2, ст. 535].

По-третє, особливості застосування принципу диспозитивності до давності у кримінальному та цивільному праві. Диспозитивність застосування виражається у необхідності згоди правомочної сторони для застосування наслідків закінчення строків давності. Найвиразніше цей показник спостерігається в інституті позовної давності. Позовна давність застосовується лише за заявою сторони у спорі. У кримінальному праві ми бачимо, що при застосуванні ст. 49 КК України особа, що обвинувачується, або сторона державного обвинувачення повинна звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Відтак, давність фігурує у різних галузях права, тобто має міжгалузевий характер.

У цивільному праві давність — це сплив визначеного строку з додержанням умов, встановлених законом, який має наслідком набуття, зміну або припинення цивільних прав та (або) обов'язків.

У кримінальному праві давність звільняє засудженого від кримінальної відповідальності та від відбування покарання. Таким чином, особа, яка оступилась та скоїла кримінальне правопорушення, отримує можливість на виправлення.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III зі зм. та доп.; станом на 12.08.2016 р. — Електрон. дан. (5 файлів). — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. — Назва з екрана.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 1 січ. 2013 р.: відповідає офіц. тексту. — Х. : Право, 2013. — 344 с.
3. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV зі зм. та доп.; станом на 12.08.2016 р. — Електрон. дан. (5 файлів). — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>. — Назва з екрана.
4. Августин Аврелий. Лабиринты души. История моих бедствий [Текст] / П. Абеляр, Аврелий Августин. — М. : Республика, 1992. — 334 с.
5. Энгельман И. Е. О давности по русскому гражданскому праву: Историко-догматическое исследование [Текст] / И. Е. Энгельман. — М. : Статут, 2003. — 511 с.
6. Зельдов С. И. О понятии судимости [Текст] / С. И. Зельдов // Правоведение. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та. — 1972. — № 1. — С. 61–69.
7. Мейер Д. И. Русское гражданское право [Текст] / Д. И. Мейер. — М. : Статут, 2000. — 327 с.
8. Маликов С. В. Сроки в уголовном праве России: понятие, виды, характеристика [Текст] / С. В. Маликов : монография; под ред. А. И. Чучаева. — М. : Проспект, 2009. — 236 с.
9. Ткачевский Ю. М. Освобождение от отбывания наказания [Текст] / Ю. М. Ткачевский. — М. : Юрид. лит., 1970. — 240 с.
10. Цікало В. І. Давність у цивільних правовідносинах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. І. Цікало; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2003. — 193 с.
11. Любавский А. Д. О давности в гражданских делах [Текст] / А. Д. Любавский // Юридические монографии и исследования : В 3 т. — М., 1867–1875. — Т. 3. — 218 с.
12. Скибицкий В. В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания [Текст] / В. В. Скибицкий. — К. : Наукова думка, 1987. — 184 с.

13. Таганцев Н. С. Русское уголовное право [Текст] / Н. С. Таганцев : Часть общая. Лекции. — 2-е изд., пересмотр. и доп. — Т. 1. — СПб. : Государственная типография, 1902. — 380 с.
14. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джузи. — Вид. 2-ге, доп. та перероб. — К. : Центр учбової літератури, 2011. — 392 с.
15. Архів Київського районного суду м. Одеси, справа № 520/2456/15-к.
16. Архів Київського районного суду м. Одеси, справа № 520/ 7888/13-к.
17. Застосування строку позовної давності при розгляді цивільних справ у 2013 році [Електронний ресурс] : узагальнення Апеляційного суду Харківської області. — Електрон. дан. (1 файл). — Режим доступу : <http://hra.court.gov.ua>. — Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2016

К. Р. Петренко

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ДАВНОСТЬ В ГРАЖДАНСКОМ И УГОЛОВНОМ ПРАВЕ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Резюме

В статье раскрываются особенности применения давности в уголовном и гражданском праве. Показано, что в уголовном праве истечение срока давности является юридическим фактом, который влечет освобождение осужденного от уголовной ответственности и от наказания. В гражданском праве истечение срока давности может приводить не только к прекращению, но и к возникновению или изменению гражданских правоотношений. На основании проведенного сравнительно-правового исследования сделан вывод о межотраслевой природе давности.

Ключевые слова: давность, давность в уголовном праве, давность в гражданском праве.

K. R. Petrenko

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

LIMITATION IN CIVIL AND CRIMINAL LAW: COMPARATIVE AND LEGAL ASPECTS

Summary

The article describes the peculiarities of limitations application in Ukrainian criminal and civil law. It is shown that in criminal law the end of the limitation period is a legal fact which entails the release of the accused from criminal responsibility and from punishment. In civil law the end of the limitation period can not only lead to termination, but also the establishing or transforming civil law relations. On the basis of the conducted comparative legal studies the conclusion about the inter-sectoral nature of limitations was made.

Key words: limitation, limitation in criminal law, limitation in civil law.